

Przeszłość społeczna
Próba konceptualizacji

PUBLIKACJA PRZYGOTOWANA
PRZEZ KOMISJĘ ANTROPOLOGII PRADZIEJÓW I ŚREDNIOWIECZA
DZIAŁAJĄCĄ PRZY KOMITECIE NAUK PRA- I PROTOHISTORYCZNYCH PAN

KOMITET REDAKCYJNY:
ARKADIUSZ MARCINIAK — PRZEWODNICZĄCY
JAN MICHAŁ BURDUKIEWICZ
DOROTA CYNGOT
HANNA KOWALEWSKA-MARSZAŁEK
FRANCISZEK M. STĘPNIOWSKI
STANISŁAW TABACZYŃSKI
ANNA ŻALEWSKA

Przeszłość społeczna

Próba konceptualizacji

Redakcja: Stanisław Tabaczyński, Arkadiusz Marciniak,
Dorota Cyngot, Anna Zalewska

Wydawnicwo Poznańskie • Poznań 2012

© Copyright by Autorzy, 2012
© Copyright by Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o., Poznań 2012

Redakcja: Roman Bąk

Projekt okładki: Teresa Murak, Dariusz Wyczółkowski
Rzeźba: Teresa Murak, Chrystus Pantokrator 2010, Centrum Rzeźby Orońsko;
materiał: żeliwo, piasek; wym. średnica 2 m
Fotografia: Dariusz Zgutka

Komputerowe opracowanie okładki: Jacek Dudek

Praca współfinansowana ze środków PAN – Komisji Archeologicznej przy Oddziale Poznańskim PAN oraz Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

Niniejszy projekt został zrealizowany przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej (Program Kultura 2007-2013). Publikacja odzwierciedla jedynie stanowisko jej autorów i Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną w niej zawartość merytoryczną.

The project has been funded with support from the European Commission („Culture” 2007-2013). This publication reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

DG Edukacja i Kultura

Program „Kultura”

archaeology in contemporary europe

professional
practices &
public outreach

ISBN 978-83-7177-791-2

Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o.
ul. Fredry 8, 61-701 Poznań,
Sekretariat: tel. +48 61 853-99-10, faks +48 61 853-80-75
Dział handlowy: tel. +48 61 852-38-44
<http://www.wydawnictwopoznanskie.com>
e-mail: sekretariat@wydawnictwopoznanskie.com

WŁODZIMIERZ GODLEWSKI

Archeologia Nubii (nubiologia)

Archeologia Nubii to wyodrębniona niedawno dyscyplina z archeologii Egiptu (egiptologii), zajmująca się badaniem materialnych pozostałości oraz analizą źródeł różnych kategorii w Dolinie Nilu, rozciągającej się na południe od pierwszej katarakty i na terytoriach przylegających pustyń Wschodniej i Zachodniej oraz terytorium Butany (pomiędzy okresową rzeką Atbarą i Nilem Niebieskim) i Geziry (teren pomiędzy Nilem Białym i Niebieskim), jak również ostatnio w Kordofanie. Teren ten znajduje się w granicach dwu państw: południowego Egiptu oraz północnego i środkowego Sudanu. Po zbudowaniu Wysokiej Tamy w Asuanie i powstaniu jeziora nubijskiego na terenie Dolnej Nubii (Dolina Nilu pomiędzy pierwszą i drugą kataraktą) badania archeologiczne są prowadzone głównie na terytorium Sudanu. Zakres chronologiczny badań nubiologicznych ukształtował się w ostatniej dekadzie XX wieku i obejmuje obecnie ramy czasowe od neolitu (V/IV tysiąclecie p.n.e.) aż po upadek cesarstwa Funj na początku XIX wieku. Okres podporządkowania Nubii administracji faraonńskiej, szczególnie w okresie Nowego Państwa, jest nadal częścią studiów egiptologicznych. W pierwszej dekadzie XXI wieku coraz większą uwagę przywiązuje się jednak do rozpoznania roli autochtonicznej ludności w tym okresie i jej relacji z administracją faraonską.

W prospekcji terenowej oraz w badaniach wykopaliskowych obowiązuje obecnie praktyka interdyscyplinarnego udziału przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych (archeologów, architektów, antropologów, ceramologów, epigrafików, papirologów i koptologów, egiptologów, konserwatorów: malowideł, tkanin i metalu, także topografów, archeozoologów, paleobotaników, historyków sztuki i geologów) oraz nowoczesne metody badawcze: na szeroką skalę są prowadzone badania nieinwazyjne, dokumentacja terenu z powietrza (latawca), lokalizacja satelitarna stanowisk na pustyniach i terenach skalistych w rejonach katarakt, badania powierzchniowe na rozległych obszarach, badania szerokopłaszczyznowe połączone z zabezpieczeniem

i konserwacją stanowisk w Kerma, Napata, Dongoli, Banganarti. Dobrym przykładem interdyscyplinarnych i nowoczesnych badań są badania ratownicze prowadzone w rejonie IV katarakty w ostatnich latach przez misje z różnych krajów europejskich (Anglia, Niemcy, Polska, Węgry) i ze Stanów Zjednoczonych, połączone z dyskusją po każdym sezonie prac na wspólnych sesjach sprawozdawczych. Badania terenowe są wspomagane rozbudowanymi badaniami laboratoryjnymi kości, obiektów ruchomych: ceramiki, drewna, tkanin, a także zapraw, tynków i barwników.

Początki zainteresowania zabytkami Nubii są związane z wyprawą synów Mohameda Ali, emira Egiptu, w 1821 roku na terytorium Funj, w której uczestniczyli europejscy awanturnicy i entuzjaści starożytności, między innymi Frédéric Cailliaud, Louis Linant de Bellefonds, George Waddington i Barnard Handbury. Ich relacje, a w szczególności czterotomowa publikacja F. Cailliaud, wydana w latach 1826-1827, *Voyage a Meroe, au Fleuve Blanc au-delà de Fâzoql* z licznymi rycinami, wzbudziły zainteresowanie nieznanym wówczas terytorium. Naukowe badania archeologiczne w Dolnej Nubii, pomiędzy I i II kataraktą nilową, są związane z budową tamy asuańskiej. W latach 1907-1911 na wniosek Egipskiej Służby Starożytności przeprowadzono intensywne badania wykopaliskowe pomiędzy Shellal i Wadi es-Sebua, którymi kierowali George A. Reisner i Cecil M. Firth, oraz dokumentację świątyń faraonickich na terenie Dolnej Nubii. Misje amerykańskie, brytyjskie i niemieckie rozszerzyły badania na całe terytorium Nubii aż po Meroe i Jebel Moya. George A. Reisner, egiptolog amerykański, dzięki badaniom prowadzonym w latach 1913-1932 na głównych stanowiskach archeologicznych w Kerma, Gemai, Gebel Barkal, Kurru, Nuri, Meroe oraz Batn el-Hagar (fortyfikacje faraonickie), stworzył podstawy archeologii Nubii, obciążone jednak egiptologicznym punktem widzenia traktującym Nubię jako terytorium całkowicie zależne od cywilizacji egipskiej.

Budowa Wysokiej Tamy Asuańskiej spowodowała konieczność podjęcia w latach 1960-1966 intensywnych międzynarodowych badań wykopaliskowych na terenie Dolnej Nubii (w Egipcie i w Sudanie), połączonych z niespotykaną dotychczas w archeologii akcją ratowania zabytków i budowlą przed ich zatopieniem, której symbolami są przeniesione świątynie w Abu Simbel oraz na wyspie File. Po zakończeniu Międzynarodowej Kampanii Nubijskiej na drugiej międzynarodowej konferencji nubiologicznej w Warszawie w 1972 roku powołano Międzynarodowe Towarzystwo Nubiologiczne (Society for Nubian Studies), co uznaje się za początek usamodzielnienia się nubiologii jako nowej dyscypliny naukowej. Kolejne międzynarodowe konferencje, z których jedenasta ponownie odbyła się w Warszawie w 2006 roku, a dwunasta w Londynie w 2010, ukształtowały podstawy nubiologii i główne kierunki badań prowadzonych obecnie głównie na terytorium Sudanu. Głównym osiągnięciem współczesnej nubiologii jest odejście od analizy zjawisk cywilizacyjnych w Dolinie Nilu na południe od Asuanu z perspektywy ich

zależności od cywilizacji egipskiej. Zaniechano teorii o okresowych zmianach migracyjnych i dostrzeżono kontynuację kulturową na tym terenie. Odkrycia w Kermie oraz badania w rejonie czwartej katarakty prowadzone w ostatnich latach wykazały, jak ważne i rozległe terytorialnie było królestwo kermańskie, przez krótki czas w Drugim Okresie Przejściowym, poważny rywal Egiptu. Sporym problemem rozwoju studiów nubiolologicznych jest mała dostępność dla badaczy lokalnych źródeł pisanych. Teksty zapisane kursywą meroicką (III w. p.n.e.-IV w. n.e.), pomimo prawie stuletnich badań, pozostają nadal niezrozumiałe. Studia Francisca L. Griffitha, Fritza Hintze, Nicholas B. Milleta, a ostatnio Claude'a Rilly'ego nie pozwalają nadal na pełne zrozumienie języka meroickiego. Od 1971 roku co cztery lata są organizowane międzynarodowe sympozja poświęcone cywilizacji meroickiej. Niewiele lepiej jest z pełnym zrozumieniem tekstów w języku staronubijskim, w którym zapisywano teksty religijne (literackie), jak również dokumenty i graffiti w królestwie Makurii od połowy XI wieku aż do jego upadku w XV wieku. Wcześniej większość tekstów była zapisywana w języku greckim i koptyjskim.

Polscy badacze mają znaczący udział w rozwoju nubologii. Po raz pierwszy w 1911 roku uczeni z Uniwersytetu Jagiellońskiego we współpracy z Wiedeńską Akademią Nauk prowadzili badania w Dolnej Nubii. W 1961 roku Kazimierz Michałowski rozpoczął badania w Faras (Sudan) zakończone odsłonięciem katedry z licznymi malowidłami, a w 1964 roku rozpoczął badania w Dongoli, stolicy królestwa Makurii, kontynuowane również obecnie. Dzięki tym odkryciom Polacy odgrywają znaczącą rolę w rozwoju nubologii, w szczególności w okresie późnoantycznym i średniowiecznym. Obecnie obok Uniwersytetu Warszawskiego i Polskiej Akademii Nauk badania na terenie Nubii prowadzi Muzeum Archeologiczne w Poznaniu oraz Muzeum Archeologiczne w Gdańsku.

BIBLIOGRAFIA

- Adams W.Y.
1977 *Nubia Corridor to Africa*, London-Princeton.
- Godlewski W., Łajtar A., Zych I. (red.)
2008-2010 *Between the Cataracts. Proceedings of the 11th Conference of Nubian Studies. Warsaw University, 27 August-2 September 2006 (PAM Supplement 2.1-3)*, Warsaw.
- Eide T., Hägg T., Pierce R.H., Török L. (red.)
1994-2000 *Fontes Historiae Nubiorum. Textual Sources for the History of the Middle Nile Region between the Eighth Century BC and the Sixth Century AD*, Bergen.
- Trigger B.G.
1965 *History and Settlement in Lower Nubia*, New Haven.